

І.В. ТРОЇЦЬКИЙ - ЗАСНОВНИК КИЇВСЬКОГО ТОВАРИСТВА ДИТЯЧИХ ЛІКАРІВ

В.Г. МАЙДАННИК, Н.О. КУНДІНА

СТО РОКІВ тому виникло наукове об'єднання київських педіатрів. Одним із ініціаторів та найактивніших організаторів Київського товариства дитячих лікарів і першим його головою був Іван Вісаріонович Троїцький — один із перших педіатрів в Україні. Все своє трудове життя він віддав роботі в Київському, Харківському та Єкатеринославському університетах. Наукові праці та громадська робота І.В. Троїцького мали велике значення не лише для розвитку вітчизняної, але й світової педіатрії.

Іван Вісаріонович Троїцький народився 23 травня (за старим стилем) 1856 р. в сім'ї священника в Чернігівській губернії. Відомості про його дитинство дуже мізерні. Відомо лише, що початкову освіту він одержав у Чернігівській гімназії, де проявив себе допитливим, старанним і дуже здібним юнаком. В 1873 р. І.В.Троїцький закінчив гімназію із золотою медаллю і вступив на перший курс медичного факультету Київського університету.

У Київському університеті І.В. Троїцький слухав лекції відомих вчених В.Т. Покровського, А.П. Матвеева, В.А. Беца, П.І. Перемежко, Н.А. Хржонщевського та інших. Предмети, що викладалися ними, були близькі майбутній спеціальності І.В. Троїцького, особливо лекції з терапії, інфекційних хвороб проф. В.Т. Покровського та лекції з акушерства проф. А.П. Матвеева.

Велику роль у формуванні І.В. Троїцького як лікаря відіграв професор кафедри акушерства, жіночих і дитячих хвороб Київського університету А.П. Матвеев, у якого молодий медик запозичив раціональні думки щодо хвороб новонароджених. Цьому періоду дитячого віку він приділяв надалі багато уваги як у наукових працях, так і в громадській діяльності.

В 1878 р. І.В. Троїцький закінчив Київський університет. Під час війни всі випускники були зараховані до тимчасового запасу армії та прикомандировані до Київського військового шпиталю. Однак на військовій службі І.В. Троїцький пробув недовго. З 19 грудня 1878 р. він почав працювати земським лікарем в с. Охромеевичі Сосницького повіту Чернігівської губернії. І тут на практиці він стикнувся з вкрай важким положенням дітей у селі, особливо влітку. І.В. Троїцький зрозумів, що необхідно боротися за здоров'я та життя підростаючого покоління і тому обрав як спеціальність один із найважчих, мало розроблених відділів медицини — педіатрію.

За роки служби в Чернігівському земстві (1878-1881) І.В. Троїцький написав і опублікував 5 робіт, які в основному стосувалися питань педіатрії. Тоді ж він почав збирати матеріали про найбільш розповсюджене у ті часи дитяче інфекційне захворювання — епідемічний паротит, який пізніше став темою докторської дисертації. Після трирічної служби земським лікарем І.В. Троїцький, як і багато його сучасників, від'їжджав для удосконалення кваліфікації за кордон, де провів увесь зимовий семестр 1881/82 р. У грудні 1881 р. двадцятип'ятирічний І.В. Троїцький приїхав до Відня. Спочатку із захопленням і настійливістю він почав вивчати дитячі хвороби, слухав лекції професорів Widerhofer і Monti, однак повного задоволення ці заняття йому не принесли, і в пошуках більш глибоких знань у червні 1882 р. він повернувся до Росії.

З червня 1882 р. по листопад 1883 р. І.В. Троїцький працював лікарем-екстерном при Марійському пологодомічному будинку, де вів амбулаторний прийом дітей та, „крім своїх обов'язків, завідував амбулаторією з дитячих хвороб і мав під своїм спостереженням новонароджених”. Одночасно він працював над докторською дисертацією, матеріали для якої зібрав ще в земський період своєї діяльності. Велику допомогу в роботі йому надав В.А. Манасейн.

Упродовж двох років І.В. Троїцький удосконалювався як лікар-педіатр у клініках В.А. Манасейна та Н.І. Бистрова. Після успішно складених докторантських іспитів при Військово-медичній академії І.В. Троїцький публічно захистив 3 грудня 1883 р. дисертацію на здобуття ступеня доктора медицини „Матеріали до вчення про епідемічний перипаротит”.

Влітку 1884 р. І.В. Троїцький переїхав до Києва. Він працював ординатором у Києво-Кирилівських богодільнях, лікарем у Подільському денному притулку. Його ім'я було дуже популярним у науковому світі, а гуманність та демократизм привертали велике число хворих дітей бідняків.

Початок викладацької діяльності І.В. Троїцького збігся з тим періодом у розвитку педіатрії, коли в периферійних університетах Росії точилась боротьба за організацію самостійних кафедр дитячих хвороб.

У Київському університеті курс педіатрії читався при кафедрі акушерства, жіночих і дитячих хвороб. До 1885р. його вів один приват-доцент А.Л. Липський, а з вересня 1885 р. був запрошений другий приват-доцент (без штатного утримання) — доктор медицини І.В. Троїцький, якому було надано право читати лекції та проводити практичні заняття. Близько чотирьох місяців керівництво університету приглядалося до І.В. Троїцького, а попечитель Київського учбового округу перевіряв його „благонадійність”. Це було звичайним явищем у ті часи, оскільки новий університетський статут (1884 р.), що ліквідував рештки університетської автономії, доручав все життя університету „опікуванню” міністра народної освіти та попечителя учбового округу. Тільки 31 грудня 1885р. попечитель Київського учбового округу вніс пропозицію в Медичну раду університету „про затвердження приват-доцентом Університету св. Володимира з дитячих хвороб Доктора медицини Івана Троїцького”, а з 7березня 1886 р. ця пропозиція була затверджена. Проте протягом 1886-1888 рр. І.В. Троїцький читав курс лекцій і проводив практичні заняття зі студентами, не отримуючи за це платні. Любов до справи, енергійна діяльність медика, спрямована на поліпшення викладання дитячих хвороб, привернули увагу декана медичного факультету В.А. Суботіна, який неодноразово порушував у Медичній раді університету питання про грошову винагороду І.В. Троїцького.

Відсутність дитячої клініки була основною перешкодою в організації викладання педіатрії як надзвичайно важливого предмета. Оскільки не було спеціальної бази для занять, І.В. Троїцькому та А.Л. Липському доводилось використовувати лікарні та амбулаторії благодійних товариств — відділення для підкидьків, дитячу лікарню сирітського будинку Наказу громадського опікування, а пізніше амбулаторію Товариства подання допомоги хворим дітям у Києві.

Необхідність створення дитячої клініки при Київському університеті та виділення курсу дитячих хвороб у самостійну кафедру були очевидними. Академік Г.Е. Рейн у Київському університеті, як і його вчитель академік А.Я. Красовський у Петербурзькій військово-медичній академії, був ініціатором організації самостійної кафедри дитячих хвороб і після тривалих клопотань добився її заснування.

Вперше питання про виділення самостійної кафедри дитячих хвороб та про створення дитячої клініки порушив Г.Е. Рейн ще у травні 1885 р. У своєму піклуванні він обгрунтував необхідність відділення курсу дитячих хвороб від кафедри акушерства та гінекології, насамперед, швидким ростом знань у галузі педіатрії як у Росії, так і за рубежом, і тим самим підкреслив необхідність виділення цієї дисципліни у самостійний предмет викладання в університеті. Розглянувши питання про заснування кафедри дитячих хвороб, Медична рада університету 30 травня 1886 р. дійшла висновку „Піклуватися перед вищим керівництвом про створення особливої кафедри дитячих хвороб, але тільки умовно, тобто коли буде можливість влаштувати дитячу клініку”. Лише 12 грудня 1886 р. попечитель Київського учбового округу направив міністру народної освіти всі матеріали,

що стосуються заснування кафедри та клініки дитячих хвороб, додавши до них свою особисту думку про те, що „така кафедра може бути створена лише разом із запровадженням особливої дитячої клініки”. Від початку клопотань щодо створення самостійної кафедри дитячих хвороб (травень, 1885 р.) та до її запровадження (вересень, 1889 р.) минуло понад 4 роки. У вирішенні цього питання велику роль відіграв відомий вітчизняний педіатр К. А. Раухфус. Безпосередньо йому міністр народної освіти направив усі матеріали, одержані з Києва, з проханням повідомити свою думку щодо порушених питань. Відповідь К.А. Раухфуса про те, що він поділяє погляд Г.Е. Рейна і вважає за необхідне створення кафедри дитячих хвороб та „можливим тимчасово задовольнятися амбулаторним матеріалом для викладання дитячих хвороб”, була покладена в основу листа міністра народної освіти, направленою 29 квітня 1887 р. попечителю Київського учбового округу.

Незважаючи на те, що Київському університету було дозволено відкрити самостійну кафедру дитячих хвороб, вона не була відкрита лише тому, що не змогли підшукати приміщення для дитячої амбулаторії. Попечитель Київського учбового округу 20 червня 1887 р. повідомив про це в Міністерство народної освіти так: „Ректор університету просить відкласти створення кафедри до весни 1888 р., коли буде нова акушерська клініка, і там можна буде організувати амбулаторію”. Міністерство народної освіти погодилось перенести терміни організації кафедри дитячих хвороб і повідомило, що добром кандидатури на посаду професора піклуватиметься воно. Однак міністр народної освіти І.Д. Делянов звернувся з листом до К.А. Раухфуса, в якому просив його повідомити свою думку про І.В. Троїцького.

К.А. Раухфус рекомендував професором на створювану кафедру дитячих хвороб у Київському університеті насамперед відомого у ті часи Н.Ф. Філатова, а також вказав ще на двох педіатрів, добре йому знайомих по службі у Петербурзі: В.Е. Чернова та Ф.К. Арнгейма. Відносно кандидатури приват-доцента І.В. Троїцького, зовсім йому не знайомого, він дав негативну відповідь, оскільки робив висновок про його наукову діяльність лише за вказаними у листі міністра лекціями, що вийшли 1887 р., ігноруючи цілий ряд його опублікованих праць (про епідемічний паротит, клініко-експериментальне вивчення властивостей травневої конвалії). Хоча ці праці були першими науковими дослідженнями І.В. Троїцького, вони за глибиною та актуальністю заслужили високої оцінки як його сучасників, так і вчених ХХ століття.

Міністр народної освіти, виходячи з рекомендацій К.А. Раухфуса, вибрав кандидатуру Н.Ф. Філатова, якого після ознайомлення з відгуком про нього Н.А. Тольського, призначив (25 квітня 1889 р.)... екстраординарним професором Університету св. Володимира по кафедрі дитячих хвороб з 1 липня 1889 р.». А потім рада Київського університету постановила „призначити доктора медицини Н.Ф. Філатова екстраординарним професором Київського університету по кафедрі дитячих хвороб”.

Значна частина прогресивної професури університету з радістю чекала прибуття відомого педіатра Н.Ф. Філатова. Однак він змушений був через ряд сімейних обставин відмовитись від такого приємного (на його думку) призначення.

Неочікувана відмова Н.Ф. Філатова потягла за собою тривалу переписку між міністерством, попечителями Московського та Київського учбових округів та іншими особами, в результаті чого замість Н.Ф. Філатова було вирішено призначити на цю посаду іншого педіатра, рекомендованого К.А. Раухфусом, — В.Е. Чернова.

Таким чином, доктор медицини, екстраординарний професор В.Е. Чернов став у вересні 1889 р. керівником першої в Україні кафедри дитячих хвороб. До його приходу вже багато було зроблено у постановці викладання дитячих хвороб.

І.В. Троїцький запровадив у цей курс нові розділи: анатомо-фізіологічні особливості дитячого організму, гігієну дитячого віку, хвороби перших днів життя, дитячі гострі

інфекційні захворювання (дифтерія, скарлатина, кір, кашлюк, віспа, епідемічний паротит). Читаючи курс лекцій з дитячих хвороб та проводячи практичні заняття зі студентами біля ліжка хворих, І.В. Троїцький особливу увагу звертав на вікові анатомофізіологічні особливості дитячого організму.

Слід зупинитися на методі огляду дитини, який він широко застосовував, виходячи з вчення про єдність організму та про зв'язок його з навколишнім середовищем. У своєму керівництві „Вчення про дитячі хвороби” (1908) І.В. Троїцький присвятив цьому питанню спеціальну главу — „Способи дослідження дітей та розпізнавання їх хвороб”. Він навчав, що обстеження хворої дитини слід починати з швидкого загального огляду. Потім зібрати анамнез зі слів матері, задаючи їй навідні запитання. Із них на першому місці він ставив запитання про з'ясування умов зовнішнього середовища, в якому мешкає дитина (квартира, матеріальні умови життя, професія та здоров'я рідних тощо).

Володіючи прекрасним даром слова, великою ерудицією, чудовою пам'яттю, він приваблював аудиторію виключно цікавими лекціями, демонстрацією хворих, ілюстраціями, запозиченими з історії медицини та художньої літератури.

І.В. Троїцький користувався великою популярністю серед студентів як прекрасний лектор, педагог та уважний наставник. Він прислуховувався до запитів студентів і чутливо відгукувався на їхні потреби. Так, за їх проханням, І.В. Троїцький видав 1887 р. курс прочитаних ним лекцій. У передмові до першого випуску він писав: „Мета даного видання — задовольнити прохання слухачів, які висловили мені своє бажання мати під рукою посібник з вивчення основної та суттєвої частини педіатрії, у тому вигляді, як цей предмет викладається мною в курсі лекцій”. В наступні 2 роки (1888 та 1889) ці лекції були перероблені, доповнені та вийшли у світ значно більшим тиражем.

Крім педагогічної та наукової діяльності в Київському університеті, І.В. Троїцький багато часу віддавав громадській роботі. У листопаді 1891 р. за його ініціативою було організовано благодійне Товариство подання допомоги хворим дітям у Києві. При товаристві в 1892 р. була створена зразкова за тих часів амбулаторія, де проводився безкоштовний прийом бідних дітей. З 26 серпня 1893 р. при амбулаторії почав працювати кабінет безкоштовної видачі обеззараженого коров'ячого молока. Цей заклад був прообразом дитячої консультації з молочною кухнею. При амбулаторії І.В. Троїцький організував регулярні наукові наради, на яких заслуховувались доповіді і консультувались найтяжчі у діагностичному відношенні хворі. Щороку під час літніх канікул Іван Вісаріонович відвідував дитячі лікарні великих міст Росії, а також лікарні в Австрії, Угорщині, Швейцарії та інших країнах.

Досвід проведення регулярних наукових нарад при дитячій амбулаторії у Києві, великий інтерес до них практичних лікарів підказали І.В. Троїцькому, що необхідно створити Товариство дитячих лікарів у Києві, подібне до раніше створених товариств у Петербурзі (1885) та Москві (1892). Докладніше про це зазначалося раніше [2].

Активна громадська діяльність І. В. Троїцького не викликала особливої довіри у керівництва університету. Умови роботи, що склалися, та бажання самостійно керувати кафедрою дитячих хвороб змусили І.В. Троїцького в 1902 р. подати на конкурс в Харківський університет. У числі конкурентів були приват-доценти І.А. Баранніков, Н.Н. Філіпов, В.П. Жуковський. Більшість голосів при балотуванні виявилось у І.В. Троїцького.

У квітні 1902 р. приват-доцент І. В. Троїцький був обраний за конкурсом екстраординарним професором кафедри дитячих хвороб медичного факультету Харківського університету, а з вересня він уже приступив до роботи. У Харківському університеті І.В. Троїцький пропрацював 15 років. Під його керівництвом на кафедрі працювало 8 осіб. Крім того, поліклініку відвідували лікарі-екстерни. За ініціативою І.В. Троїцького в 1907 р. на загальних засіданнях було організовано читання рефератів і рецензій з усіх дитячих журналів світу. Вів вважав, що кожний лікар повинен бути

ознайомлений з новинками теоретичної та практичної медицини, що з'являються як у російській, так і в зарубіжній пресі. Разом з тим на наукових нарадах готувалися й розроблялися програмні питання — з'їздів російських лікарів, а також міжнародних з'їздів лікарів.

В 1912р. при великому сприянні І.В. Троїцького було створено Товариство дитячих лікарів Харкова. Першим його головою був одногосно обраний Іван Вісаріонович Троїцький.

Велика заслуга належить І.В. Троїцькому в організації Міжнародного товариства дитячих лікарів та I Міжнародного з'їзду педіатрів. Упродовж 5 років (1907-1912) І.В. Троїцький вів переписку на сторінках різних зарубіжних журналів з усіма педіатрами світу, переконуючи їх у необхідності об'єднатися для спільного вирішення найскладніших питань педіатрії.

Про це професор Паризького університету Гютінель писав так: „Ідея міжнародних з'їздів дитячих лікарів належить професору Харківського університету І.В. Троїцькому. Ще 1907 р. він склав проект статуту і звернувся з пропозицією до дитячих лікарів усього світу. Звідусіль було одержано повну згоду”.

Завдяки зусиллям створеного І.В. Троїцьким міжнародного комітету 17 жовтня 1912 р. в Парижі було відкрито I Міжнародний з'їзд дитячих лікарів, в роботі якого взяли участь делегації з 13 країн світу.

Примітне, що цей з'їзд було відкрито доповіддю І.В. Троїцького, в якій наводився огляд праць з педіатрії у Франції за чотири століття. Необхідно підкреслити, що цю роботу виконав не французький вчений, а наш земляк. Прекрасне знання французької мови дозволило І.В. Троїцькому підготувати дуже цікаву й змістовну доповідь. Цей факт продемонстрував усьому світові значення й місце вітчизняних вчених у світовій науці.

Про це також свідчить лист професора Гютінеля, в якому він 25 березня 1912р. писав: «... відкладати I з'їзд не можна, оскільки всі країни уже попереджені, й доповіді розподілені. Внаслідок сказаного термін — початок жовтня — змінити неможливо, але, з іншого боку, ми не можемо примиритися з думкою, що Вас не буде на I З'їзді, батьком якого Ви є. Ми впевнені, що Медичний факультет Імператорського Харківського університету дасть Вам змогу приїхати до Парижу в названий термін і одночасно дозволить те ж і Вашим найближчим помічникам. Я готовий просити Ваш факультет від Міжнародного Комітету Вами створеного Міжнародного Товариства (Асоціації)”.

Ці цитовані листи підкреслюють величезну роль І.В. Троїцького в організації I Міжнародного з'їзду педіатрів та великий його авторитет серед медичної громадськості за рубежом.

Восени 1919 р. І.В. Троїцький одержав запрошення зайняти засновану кафедру дитячих хвороб на медичному факультеті Єкатеринославського університету, з якого пізніше виділився Медичний інститут. Перед І.В. Троїцьким постало основне завдання — створити клініку для занять зі студентами. У його розпорядження відійшло приміщення колишньої лікарні ім. Алексеєнко всього на 38 ліжок. На базі цієї лікарні було створено першу клініку дитячих хвороб при Єкатеринославському університеті.

18 березня 1923 р. Івана Вісаріоновича Троїцького нестало. Цю звістку з глибоким смутком сприйняли всі, хто знав цю чудову людину.

Нам здається, що враховуючи величезну роль І.В. Троїцького у створенні не лише кафедр педіатрії та наукових товариств у нашій країні, але і Міжнародного товариства педіатрів, було б доцільно звернутися до Президента Міжнародної асоціації педіатрів професора Майкла Грейсі, а також до виконавчого директора Жака Шмітца з пропозицією провести 25-й Міжнародний конгрес педіатрів у 2006 р. у м. Києві, присвятивши його 150-річчю від дня народження професора І.В. Троїцького.